

חבל נחלתו

בדרך חילול דלא מהני בשביעית ומהני בהקדש ונמצא דהוה הקדש ולא נתפס בקדושת שביעית... ומסקינן דבפרי ראשון ד"ה דרך מקח אין דרך חילול לא". היינו מחלל את הפירות על מעות וכיון שהקדש מתחלל ושביעית אינה מתחללת נשארים הפירות בקדושת שביעית והמעוות מתקדשות בקדושת הקדש אבל לא בקדושת שביעית. וכ"כ האור שמח (הל' מאכלות אסורות פ"ח ה"ז).

שנראה שאין לחלל פירות שביעית על פירות שביעית ואפילו בפרי שני או שלישי אין להעביר את קדושת השביעית מהפרי השני לפרי שבלא"ה קדוש בקדושת שביעית. ועי' שו"ת משפטי עוזיאל (כרך א י"ד סי כז) שהביא את הפנ"מ ולא חשש לקושיות על דבריו.

הרידב"ז על הירושלמי הלך בדרכו של הפני משה אבל דוקא לגבי פירות ואלו דבריו: "הגזבר מחליפו כו'. כלומר משכחות לה

סימן מא

מאכל בהמה בשביעית

למאכל בהמה מלבד הכנת השדה וזריעתו צריך להשקותו השקאה מלאכותית ולא להסתמך על גשמים בלבד, כמו"כ השדות זקוקים לריסוסים נגד עשביה ומזיקים ודישון לשם הוספת תנובה.

ב. קדושת שביעית באוכלי בהמה

נאמר בתורה בפרשת שמיטה (ויקרא כה, ז) "ולבהמתך ולחזיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכל". ולכן כשם שאדם אוכל מפירות שביעית המופקדים לכל, כן חיה ובהמה אוכלות מפירות שביעית על אף קדושתם. לגבי ימינו אין בעיה בכך שבהמות תאכלנה ירק הקדוש בקדושת שביעית, אבל ישנה בעיה בהאכלת תבואה הראויה לאדם לבהמה, ועי' לקמן.

ג. איסור ספיחין לבהמה

הרמב"ם (הל' שמיטה ויובל פ"ד ה"ב) כתב: "ומדברי סופרים שיהיו כל הספיחים אסורין

שאלה

חלק ממנת המזון היומית לבהמות ברפתות ודירים לחלב היא מירק טרי או ירק מוחמץ (תחמיץ חיטה וכד'). לשם אספקת ירק טרי מכינים שדות ירק אשר נקצרים מספר פעמים בהפרשים של מספר שבועות והירק מחולק בעגלות חלוקה לאבוסי הבהמות. לגבי ירק מוחמץ, השדות נקצרים לאחר החורף ומכניסים את היבול לבורות תחמיץ, שם הם מחמיצים, ואח"כ מועברים מידי יום לאבוסים. מזון אחר הוא תערובת שחלק ממרכיביה הם גרעיני תבואה טחונים או שבורים.

איך ראוי להכין זאת בשנת השמיטה בדרך המותרת?

א. מלאכות לשם מאכל בהמה

כל מלאכות השדה שנאסרו בשביעית לגבי אדם נאסרו אף לגבי בהמה. בימינו, בכל ירק אשר מכינים בשדות

חבל נחלתו

"פירות שביעית אין מאכילין אותן לבהמה ולחיה ולעופות אם הלכה בהמה מאיליה לתחת תאינה ואוכלת בתאנים לתחת חרוב ואוכלת בחרובין אין מחייבין אותו להחזירה משם שנ' בארצך תהיה כל תבואתה לאכל". היינו אף שאסור להאכיל בשביעית מאכל אדם לבהמה, בכ"ז אם בהמה הלכה מעצמה ואוכלת מפירות הראויים לאדם אין צריכים למונעה. וכך פסק הרמב"ם (הל' שמיטה ויובל פ"ה ה"ה): "פירות המיוחדין למאכל אדם אין מאכילין אותן לבהמה לחיה ולעופות, הלכה הבהמה מאיליה לתחת התאנה ואכלה אין מחייבין אותו להחזירה שנאמר ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכול". (יש איסור נוסף לגבי רפואה שאינו מצוי בימינו).

אם הגידול הוא ירק הראוי לבהמה בלבד (כגון תלתן או אספסת) מותר להאכילו לבהמה בשביעית אע"פ שהוא קדוש בקדושת שביעית. בתבואה המיועדת לתחמיץ, אם הגיעה התבואה להבשלת דונג היא כבר ראויה למאכל אדם ואסור ליתנה לבהמה, ולכן חייבים לקוצרה לפני שהגיעה לשלב גידול זה. לגבי חיטה אשר מגדלים אותה לגרעינים ועושים ממנה תערובת לבהמות, בשמיטה הקודמת הפנו את כל החיטה בקדושת שביעית למאכל בהמה, וכנראה סמכו על כך שהתבואה גודלה מלכתחילה לבהמה מותר להאכילה לבהמה, אע"פ שבתבואה שהיא בעקרון מאכל אדם לא מצאנו שהתירוה וצ"ע.

ה. קצירה כדרך הקוצרים

פסק הרמב"ם (הל' שמיטה ויובל פ"ד הל' כב כג): "הפירות שיוציא האילן בשביעית לא יאספם כדרך שאוסף בכל שנה שנאמר ואת

באכילה, ולמה גזר עליהם מפני עוברי עבירה, שלא ילך ויזרע תבואה וקטניות וזרעוני גנה בתוך שדהו בסתר, וכשיצמח יאכל מהם ויאמר ספיחים הן, לפיכך אסרו כל הספיחים הצומחים בשביעית". ובהלכה הבאה כתב: "אבל הירקות שדרך רוב האדם לזרעם בגנות ומיני תבואה וקטניות כל הצומח מהן אסור מדבריהם והמלקטן מכין אותו מכת מרדות".

איסור זה במחלוקת בין האחרונים האם נוהג אף במאכל בהמה.

כך כתב החזו"א (שביעית סי' ט אות ו): "איסור ספיחין הוא אפילו לבהמה ומסתבר שאין מעמיד בהמתו ע"ג ספיחין בשביעית". ואסר שם אף תלישה במוצאי שביעית מספיחי שביעית לצורך בהמה. וכ"כ עוד בס' ט אות יז.

ובשו"ת מנחת שלמה (ח"א סי' נא אות יא) כתב: "אבל אוכלי בהמה או מיני צובעין שפיר גזרו בהם חכמים איסור ספיחין אף לענין הנאה חוץ מתבן וקש". וכ"כ בשו"ת מנחת שלמה תניינא (סי' קכג אות ז) אולם סיים: "וגם ראיתי באמונת יוסף קנ"ג ע"ב שכתב בפשיטות דבאוכלי בהמה לא נוהג איסור ספיחין, ואפילו להר"ש סיריליו שם דמשמע דבהא גופא מספקא ליה הירושלמי, מ"מ המסקנא דמותר". ועי"ע שו"ת ציץ אליעזר (חי"ב סי' ס), וכן עולה מאיכ"ר (פתיחתא יז) שיש איסור ספיחין במאכל בהמה. ובשו"ת פסקים וכתבים לגרי"א הרצוג (חלק מצוות התלויות בארץ סי' נז-טב) מסיק שאין במאכל המיוחד לבהמה איסור ספיחין.

ד. מאכל אדם לבהמה

עוד נאמר בתוספתא (שביעית פ"ה ה"כ):

לתערובת כאן עומדת השאלה וכי איך מותר לקצור בכמות המספיקה לבהמותיו לשנה ולעתים אין לו כלל בהמות והוא מגדל לאכילת בהמות אחרים. להלן (פ"ז) תבואר הדרך ההלכתית להיתר פעולה זו.

ו. ביעור בתחמיץ ובגרעינים

מהפסוק שהובא לעיל (פרק ב) נלמד דין ביעור פירות שביעית אף בפרי הראוי לבהמה. כתב רש"י: "אם חיה אוכלת בהמה לא כל שכן, שמזונותיה עליך, מה תלמוד לומר ולבהמתך, מקיש בהמה לחיה, כל זמן שחיה אוכלת מן השדה האכל לבהמתך מן הבית, כלה לחיה מן השדה כלה לבהמתך מן הבית". מההיקש בין בהמה לחיה למדו חכמים מתי זמן הביעור. וניתן ללמוד מהפסוק שיכול לקצור או לקטוף מאכל לבהמתו ולהניחו לפניו בביתו ואינו צריך להוציא את בהמתו לשדות ולחורשים כדי שתאכל.

וכן שנינו במשנה (שביעית פ"ט מ"ז): "מאימתי נהנין ושרפין בתבן ובקש של שביעית משתרד רביעה שניה". ופרש ר' עובדיה מברטנורא: "בתבן ובקש של שביעית — דסתם תבן וקש חזי למאכל בהמה ויש בו קדושת שביעית ואסור לשרפ וליהנות בו הנאה של [אבוד], משום דדרשינן לאכלה ולא להפסד. אבל כשנתבטל מה שבשדה ממאכל חיה פקעה קדושת שביעית ממה שבבית".

ירק אשר נאכל טרי לאחר קצירתו אין צריך ביעור שכן קוצרים אך לצורך אכילה מיידית ולא מעבר לכך.

תחמיץ מזריעת ששית וגידולי שביעית קדוש בקדושת שביעית וא"כ הוא חייב

ענבי נזירך לא תבצור, ואם בצר לעבודת האילן או שבצר כדרך הבוצרים לוקה. וכיצד עושה תאנים של שביעית אין קוצין אותן במקצה אבל מייבשן בחרבה, ולא ידרוך ענבים בגת אבל דורך הוא בעריבה, ולא יעשה זיתים בבית הבד, אבל כותש הוא ומכניס לתוך בד קטן ביותר וטוחן בבית הבד ובקוטב ומכניס לבד קטנה, וכן בשאר הדברים כל שיכול לשנות משנה". הרמב"ם עוסק בפרי האילן, ואינו מתיר אלא עיבוד המותר בשינוי. ואף הכמות המותרת לצבירה בביתו היא מועטת כדבריו בהלכה הבאה: "ויש לו להביא לתוך ביתו מעט כדרך שמביאין מן ההפקה, חמש כדי שמן חמשה עשר כדי יין, ואם הביא יתר מזה מותר".

הרמב"ם לא התייחס כלל לקצירה שכן לשיטתו כל הגידולים החד-שנתיים נאסרו משום ספיחין. וממילא אין אפשרות לקצירה בשביעית. אבל אף הוא מסכים שאם קוצר לבהמה – למ"ד שאין במאכליה איסור ספיחין או למ"ד שאין ספיחין במתחיל לגדול בששית אבל יש עליו קדושת שביעית – אסור לקצור קצירה מרובה אלא רק קצירה מועטת.

וכך כתב הסמ"ג (לאוין סי' רסח): "ומה שאמרה תורה את ספיח קצירך לא תקצור שלא יקצור כדרך הקוצרים שבכל שנה כדתניא בתורת כהנים (בהר פרק א ה"ג) ואם קצר לוקה כיצד כגון שקצר כל השדה והעמיד כרי ודש בבקר אלא קוצר מעט וחובט ואוכל".

לגבי מאכל בהמה יש לכך חשיבות גדולה. לגבי אוכל הנאכל טרי ונקצר מידי יום מותר לקצור ולחלק מיד לבהמות. אולם מאכל הנאגר כגון תחמיץ או גרעינים

חבל נחלתו

הירק מן השדה. בישובי פאג"י נהגו עפ"י הדרכת החזו"א לעשות אוצר בית דין לשם התרת כל הפעולות הללו. אולם יש בכך הערמה גדולה. בית דין במקור של תקנת אוצר בית דין הוא כעין 'בעלים' של כל פירות העיר, והוא אוסף את כולם לאוצר שלו ומחלקם לבעלי הבתים בכמויות קטנות, ומחלקת הפוסקים אם במקרה זה צריך עדיין ביעור פירות שביעית. כמו"כ, בעיקר עפ"י היתרים שנמסרו בע"פ ע"י רבני ישובי פאג"י, התיר החזו"א לשלוחי בית דין לעשות מלאכות דרבנן לשם ריבוי פירות אם היבולים יקטנו (ויגיעו רק לחמש ששיות מהיבול הרגיל). באוכלי בהמה אין להבחין בין הפרי לירק כולו נאכל, וא"כ לשם יצירת גבעולים ועלים הותר להשקות לרסס לדשן ולעשב כגידול בכל שאר השנים!

במקרה הנוכחי זו נראית הערמה גדולה. הרי השדה נזרעת לשם בהמותיו של בעל השדה, עפ"י אוצר בית דין הוא נהיה שליח בית דין לגדל ולקצור עבור עצמו לבהמותיו. השדה כביכול הפקר לכל ישראל, אבל מעשית בית דין שהוא בעל השדה עושה זאת רק עבור פלוני מסויים העובד בשדה שלו ומכין לבהמותיו. ואין זה דומה לאוצר בית דין במטעים שפריים עבור כל ישראל, המגדל הוא שליח בי"ד לגדלו עבורם, והפרי נמכר או מתחלק לעם ישראל. ובאוצר בי"ד הנעשה לצורך

ביעור ככל פירות שביעית. וההפקר שהוא הביעור שאנו נוהגים בימינו בפני שלושה מאהביו הוא הערמה. וכי מי מפנה את הבורות שלו בתחילת החורף ומפקיר אותם?! וכי איזה ערך יש להפקר כזה, שהוא בתוך רשותו, כאשר ברור לכל שאין מי שיבוא ויכנס לישוב ויטול, ואם יבוא ימנעו ממנו!¹

גרעינים אשר מועברים למכונני תערובת, ועדיין לא נמכרו לתזונת בהמות נמצאים ביד אוצר בית דין (עיי' בפרק הבא), ואם נמכרו לפני הביעור למגדל והגיע זמן הביעור, כיון שהם נמצאים בכמות יחסית קטנה ברפתות ובלולים אין צורך בביעור.²

ז. זריעת ששית ואוצר בית דין במאכל בהמה

נהגו בימינו להקל בירקות בזריעת ששית ולא לגזור בהם גזירת ספיחין (כר"ש ורמב"ן ולא כרמב"ם). ירק זה קדוש בקדושת שביעית. לכאורה, בדרך זו ניתן להתגבר על בעית אספקת ירק לבהמה בשביעית. אלא שמתעוררת בעית המלאכות לגידול הנעשות להשביח את הירק לבהמות. ירק שנקצר מושקה ומדושן להגברת התנובה ושוב נקצר כמה פעמים, ודאי כל הפעולות הללו נעשות לשם הבהמות בשביעית, כאשר ללא דישון והשקאה לאחר הקצירה – לא יגדל ירק כלל. כמו"כ במידה והקצירה בשביעית נעשית במכונה לכל השנה, עולה החיוב של ביעור עם כלות

1. הערת הרה"ג אביגדר נבנצל רב העיר העתיקה: אם כך באמת אינו כלום. אבל אינו ראוי למנוע ממנו.
2. הערת הרה"ג אביגדר נבנצל רב העיר העתיקה: אם זה מזון של סעודות ותו לא.

בהמותיו של המגדל יש הערמה בולטת הן מצד הבעלות הממשיכה, והן מצד שבעל השדה עובד כדרכו לצורך עצמו ולא כשליח בית דין עבור כלל ישראל. מצב ההערמה מכניס את אותן שדות לספק שמורות ונעבדות בשביעית, וכל הכותרת מלמעלה של 'אוצר בית דין' נראית הערמה גמורה.

מסקנות

ישנן שתי דרכים לגדל מאכל בהמה בשביעית, או ע"י אוצר בית דין או ע"י מכירת הקרקע לזמן לנוכרי³. כדי לא לעשות עצמנו לחוכא ואטלולא נראה שהבעיות ההלכתיות הנוצרות באוצר בית דין תובעות להגיע להיתר מכירה בשדות אשר יבולן מיועד לבהמה. בכך תיפתר בעית שמור ונעבד, התבואות שיגדלו בהן יוכלו להינתן בשופי לבהמות בלא הבעיה של מאכל אדם, ובכך התחמיץ והגרעינים לא יצטרכו ביעור, וכל צדדי ההערמה שבעבודת אדם בשלו בשביעית לא ייוצרו. ניתן אף במקרה זה לקבוע עפ"י שיטת הרב קוק זצ"ל שמלאכות דאורייתא לא תעשינה ע"י ישראל, ולגבי השאלות שלפנינו ניתן להתנות שהזריעה תיעשה בששית ובכך למנוע מלאכה זו מהשנה

השביעית. וכדברי שו"ת ישועות מלכו (יו"ד סי' נג): "בדבר השמיטה, תמה אני הלא למכור הקרקע הוא היתר פשוט וכל ישראל הדדים בח"ל נוהגים כן, הן לענין מכירת בכורים והן לענין מכירת חמץ בפסח והן היהודים אשר יש להם כפרים ושדות בשבתות השנה, ואם כי בהיות ישראל על אדמתם חלילה להם למכר באשר הבטיח להם השי"ת וצויתי את ברכתי, לא כן בזה"ז שבעו"ה מעט מן המעט אשר יש להם נחלת שדה, בפרט כי גדולי רבני ספרד אשר צפרנס עבה מכריסם של חכמי אשכנז הם מתירים שיעבדו הנכרים בשביעית ע"י מכירה, ולעבוד ישראל לא הותרה לא למעשה ולא להלכה גם ע"י מכירה, רק שיעבוד נכרי ע"י מכירה, ואיך נוכל לעשות תורתם פלסתר, והאמת כי ע"י פחזותם של האשכנזים יצא מכשלה גדולה כי יעבדו ישראל בעצמם את שדותיהם, אמנם אני לא כתבתי לא לאיסור ולא להיתר כ"א המכתב הראשון אשר כתבתי בהיתר המכירה, ומעולם לא עלה על דעתי שיהי' איש חושש בזה להחמיר". בניגוד לנאמר בדברי הישועות מלכו רוב העיבודים יעשו בשביעית ע"י ישראל, כפי שהתירו גדולי ישראל, אולם זו סיבה נוספת שלא להכשיל את החקלאים בעבודה בשביעית.

3. הערת הרה"ג אביגדר נבנצל רב העיר העתיקה: כדי להינצל מהערמה בדרבנן לעבור על חשש לאו דאורייתא? אולי מדה כנגד מדה על מכירת א"י לגוים מכר הקב"ה את א"י לגוים באוסלו א', אוסלו ב', התנתקות?

תגובת המחבר: עי' במכתב המצורף אל הגר"א נבנצל ובתשובתו.

חבל נחלתו

מכתב אל הגר"א נבנצל רב העיר העתיקה ירושלים

ב"ה עש"ק פר' "מה טובו אהליך יעקב משכנותיך ישראל" תשס"ז

לכבוד הרב הגאון אביגדר נבנצל שבת שלום וכל טוב!
בהערותיו האחרונות על תשובתי בענין מזון לבהמה בשביעית הפליאני בטענתו: "כדי להנצל מהערמה בדרבנן לעבור על חשש לאו דאורייתא? אולי מדה כנגד מדה על מכירת א"י לגוים מכר הקב"ה את א"י לגוים באוסלו א', אוסלו ב', התנתקות?" ואפרט דברי.
פתיחת דבריו מובנת לי שחושש שעוברים בהיתר המכירה על לאו דלא תחנם. ואע"פ שכבר גדולי הדורות האחרונים נחלקו בכך, ולכן הבאתי מדברי הישועות מלכו, בכ"ז הרב חושש לכך. אולם יש להעיר שהצד השני היינו ע"י אוצר בית דין אינו הערמה אלא מרמה. וכבי' עושים עין של מעלה סמויה. וכי אדם שיעבד את אדמתו במלאכות דרבנן ויכין אוכל לעצמו — יותר לו לעשות כן מפני שהוא שליח של בית דין. ולפי"ז בית דין יתירו לכל אדם לעבד בשביעית את שדהו כדי שיהיה לו מה לאכול, תחת מינוי שהוא "שליח בית דין". והוא אינו מפקיר ולא נותן לאף אחד ליטול ועושה כל מלאכה תחת הכותרת של "אוצר בית דין". זה לא נראה, ולא לכך היתה כוונת חז"ל בסדרם אוצר בית דין. ולכן אם ישוב בא"י מכין לבהמותיו מזון לכל השנה השביעית הקדוש בקדו"ש, אבל ממשיך לנהוג בהם מנהג בעלות בכל האופנים שבארתי במאמרי, לדעתי זו אינה הערמה אלא מרמה. ועל כן העדפתי הערמה במכירה לנוכרי מאשר רמאות באוצר בית דין.
אולם טיעונו שצרות ארץ ישראל שנחתו עלינו על ידי פשיעת מנהיגינו הם עונש משמים על היתר מכירה – הכאיבני והפליאוני.

ראשית, מפני שאינם ממין הטענה, בבחינת "אם תלמידי חכמים מנצחים זה את זה בהלכה — אתם מה טיבכם?". איזו מין טענה זו. וכי איך ניתן להוכיח ממאורע שכך רצון השם ולא אחרת!?

וכבר הביא בעל "אם הבנים שמחה" את תשובת מהריב"ל המובאת במבי"ט: "כל חכם הרוצה להשיג על פסק חכם חבירו שהאריך בכתב להטעים דבריו, אינו יכול להשיג על פסקו רק אם ג"כ מברר דבריו בטענות צודקות, אבל בפיטומי מילי בעלמא, לומר שאין הדין כפסקו, אין שומעין לו". ועל מדוכה זו של "לא תחנם" ישבו גדולי עולם וקדושי עליון ואיך אפשר לומר שמה שעשו כהוראת שעה להציל את ישוב הארץ גורם לעקירת ישראל מנחלתם. וכל הגדולים שפסקו כן לא חששו לכך, ולהיפך עשו זאת לחיזוק אחיזת ישראל בארץ נחלתם וכבוד הרב מטיל על כתפיהם אחריות גדולה מאד.

ועוד, עד שהרב משליך זאת על כתפי המנהיגים את היתר מכירה, ישליך זאת על כתפי אלה שקנו מערבים רוצחים ומחבלים בשנות השמיטה הקודמות תוצרת חקלאית וחזקו את אחיזתם בארצנו בידים!

ועוד, לפי דברי המשנה שגלות באה לעולם על ביטול שמיטה, היא אף באה על ג"ע וא"כ כאשר ב"ש התירו צרות לאחים ולדעה שעשו כהוראתם יצא שהיתה צריכה לבוא גלות שהרי הלכה כב"ה והיא אסורה לאחים. אלא שעל כרחנו אין מכריעים הלכות על פי

סימן מא – מאכל בהמה בשביעית

אירועים שאפשר לפרשם ולהסבירם בכל מיני דרכים. וכש"כ שכאשר ישנה מחלוקת בהלכה ולכל צד ראיות, וצד אחד נהג כהוראתו הוא לא עשה עבירה ולא נענשים עליה משמיא. שסו"ס לא בשמים היא והארץ נתן לבני אדם. וכיון שפסקו והורו למעשה כהוראתם כל העושה על פיהם נוהג כדין ולא נענש. ומה שמצאנו ענישה לציבור הוא על עבירות אבל לא כשעשו הלכות בהוראת גדולי ישראל. ואפילו אם יש חולקים וסוברים שההוראה לא היתה כדין – על כך לא נענש הציבור ולכל היותר אם אותו חכם פשע בהוראתו ישלחו לו אות משמיא שלא פסק כראוי.

ולכן נראה לי שהטחת טענה כזו מערפלת את החשיבה והבדיקה ההלכתית, ואינה לגופו של ענין. וכי מי שהרג צרעה בשבת נאמר שכיון שלפי הרמב"ם אסור להורגה יבוא עליו עונש משמים כיון שדיני נפשות לא נוהגים בימינו, הרי איננו פוסקים כרמב"ם שמלאכה שאינה צריכה לגופה חייב עליה וממילא זהו איסור דרבנן בלבד, והנוהג כן עשה כראוי לפי פסיקת השו"ע. וכן בעשרות מחלוקות השייכות בדיני תורה אי אפשר לבוא ולהגיד למתיר כיון שלדעתי לא נהגת כדין יבוא עליך עונש משמים, שהרי הוא נהג כהלכה לפי מה שהורו לו רבותיו.

ואם יאמר הרב, הגדולים שהתירו היתר מכירה התירו בשעת הצורך הקשה, אבל עתה אין לכך צורך, שוב אומר: אבל כל בית ישראל שסמכו על ההיתר מה עשו? הרי הם עשו עפ"י הוראת בית דין שאולי טעו בשיקול הדעת ובטלו מצוה מדרבנן של שביעית, וא"כ אלה הצאן מה עשו?

לכן נראה לי שאין מקום לטענת הרב שליט"א. סליחה אם פגעתי בכבודו, לא התכוונתי לכך אך הדברים נראו לי שלא מתאימים.

בכבוד רב יעקב

תשובת הרה"ג אביגדר נבנצל:

אין לי טענות על כבודי. אבל לענ"ד הדברים צריכים הרהור. מדה כנגד מדה נתן כדי שנוכל ללמוד מזה.